

Ligbrændingen i Europa i forhistorisk Tid.

Af Museumsinspektør, cand. mag. *Hans Kjær.*

Ligbrændingens Historie i Europa frembyder et meget broget Billede, eller rettere, der kan endnu vanskeligt tales om nogen egentlig samlet Historie. Den opløser sig til Billeder af de enkelte Landomraader og de enkelte Folkeslags Stilling til Spørgsmaalet. Det gaar endda, naar der kun kræves Oplysning om, til hvilken Tid Ligbrændingen i det store og hele har været anvendt i de forskellige Lande. Men det er jo den Side af Sagen, som har mindst Interesse. Adskilligt vanskeligere bliver det at udrede, i hvilket Omfang denne Skik er oprindelig, er optaget selvstændigt eller beror paa mellemfolkelig Paavirkning, ligesom heller ikke Spørgsmaalet om Aarsagerne til Skikkens Opstaaen er paa nogen Maade endeligt løst. Kun for Randlandenes Vedkommende i Syd og Nord er Stillingen nogenlunde afklaret, selv om Opfattelserne endnu paa et og andet Punkt gaar stærkt imod hinanden, og de fleste Forskere, idet de føler Mangelen af tilstrækkelig mange sikre Iagttagelser, har vendt sig mod den Opgave at sigte det ældre Materiale og fremskaffe nyt, især arkæologisk Stof af sikrere Præg, end hvad man hidtil har maattet bygge paa. Selve det at konstatere med Sikkerhed, om Knogleresterne i en Grav er brændte eller ikke, er en Opgave, som tit er for svær for en Lægmand og kan volde Forskeren Vanskelighed. Der er dog i de senere Aartier fremkommet betydeligt Materiale til Løsningen af dette betydningsfulde Spørgsmaal, desværre spredt i talrige Tidsskrifter. Efterhaanden synes Forskerne at kunne mødes i den Opfattelse, at det sjælden har været religiøse Aarsager, som bragte det enkelte Samfund eller Dele af Samfundet til at foretrække den ene eller den anden Gravform, ubrændt Gravlægning eller Brænding; dette udelukker dog selvfølgelig ikke, at der kan være opstaaet eller indlagt Motiver af religiøs Natur. Dette gælder for begge de nævnte Randomraader, hvor Forholdene er bedst oplyste. Det har været Kristendommen forbeholdt med streng Logik, som dog vel rettere kan betegnes som „sympatisk Logik“, af sine Tilhængere gennem det meste af et Par Aartusinder at kræve ubrændt Gravlægning. Langt snarere har Ligbrændingens Opkomst været beroende paa Aarsager af social Natur, eller Tilknytning til andre religiøse Sædvaner. For Hellas som for Norden er det fælles, at Ligbrændingen er det sekundære, der har afløst og fortrængt den „kolde“ Gravlægning. Til Norden er Ligbrændingen efter al Sandsynlighed kommet udefra; dette viser allerede dens gradvise Fremvækst som almindelig Skik. For Hellas Vedkommende maatte man staa usikkert, saa længe der kun forelaa litterære Vidnesbyrd. Her har de arkæologiske Undersøgelser ikke blot paavist den ubrændte Gravskik som den *ældre*, men i hvert Fald efter det hidtil foreliggende ogsaa den *oprindelige*.

De ældste litterære Vidnesbyrd er jo de homeriske Kvad. I *Iliaden* hedder det straks i første Sang, da Apollon i sin Vrede sender Pesten over Grækernes Lejr foran Troja, at „Pilen den hvasse - traf og mangfoldige Dødningebaal der brændte bestandig“. *Ligbrændingen* er her den ene raadende Sædvane. Men i de Skildringer, som bringer Enkeltheder, viser det sig ret klart, at de enkelte Led i Højtiden, der ledsagede den højbaarne Mands Baalfærd, for en Del maa være overtagne fra ubrændt Gravlægning, hvor de er bedre motiverede.

Mest oplysende er den Baalfærd, som Achilleus bringer sin Ven og Kampfælle Patroklos, skildret i *Iliadens* 23. Sang. Forberedelserne er meget store. Der hugges

paa Bjergene Træer i Mængde til et Baal paa hundrede Fod i Længde og Bredde. Dernæst hedder det (i Gertz' Oversættelse):

Øverst paa Baalet den døde de lagde, bedrøvet i Hjertet;
Talrige fedede Faar og tungt fodslæbende Okser
Flaaed' de saa foran Baalet og gjorde i Stand, og af alle
Fedtets Achilleus tog og dækked fra Hoved til Fødder
Liget dermed, men opdynged de flaaede Kroppe omkring det.
Lænet mod Baaren deroppe han satte tvehankede Krukker
Fyldte med Honning og Fedt, og fire stærkhalsede Heste
Rask han kasted paa Baalet, imens han lydelig sukked.
Ni Hushunde han havde, den Drot, som han fodred ved Bordet:
Ogsaa af disse han slagtede to og paa Baalet dem slængte;
Samt tolv herlige Sønner af Troiske Stormænd, som der han
Stak med sin Malmkniv ihjel; thi paa Ondt han i Sindet kun tænkte.
Saa stak han Baalet i Brand, som med Vælde det skulde fortære,
Og under Veraab han nævned sin elskede Ven

Plastisk og anskuelig er Skildringen. Men Sangeren viser dog paa ét Sted, at han ikke helt billiger, hvad der skete; han føler selv, at Drabet paa de tolv Trojanere er en Grusomhed, som hører en ældre Tid til. Hensigten med Drabet fremtræder desuden her som en Hævnaakt. Den oprindelige Motivering maa være en ganske anden, nemlig at de i Underverdenen skulde tjene den Døde, ligesom Heste og Hunde. I et Drømmesyn, som Achilleus havde haft Natten forinden, havde Patroklos da heller ikke bedt ham om noget af den Art, men kun om, at han vilde fremskynde Baalfærdens, for at Patroklos kan blive i Stand til, naar den er fuldbyrdet, at gaa gennem Hades, Underverdenens Port, og komme til sit Sted, samt dernæst, at Achilleus vil drage Omsorg for, at hans og Vennens Bene til sin Tid gemmes i samme Skrin. Det kunde se ud til, at Ligbrændingsskikken her maa ses i Forbindelse med de almindelige Offerskikke. Offerdyret, eller de for Guddommen særligt udvalgte Dele af det, viedes ved at brændes; til den døde bringes Ofret paa lignende Vis. Tankens Fortsættelse, ogsaa at brænde den Døde sammen med Ofret, skulde ikke synes fjerntliggende. Der kendes ganske vist ogsaa Ofre til Guddomme, hvor simpel Henlæggelse paa særligt Sted, eventuelt i Forbindelse med Sønderbrydning, er tilstrækkeligt til at betegne noget som Offer, men det gælder næppe de blodige Ofre, som var de almindeligste.

De homeriske Kvad har faaet deres nuværende Skikkelse længe efter de Begivenheder, som de fortæller om. De ældre og yngre Folkesange, hvoraf de opstod, antages først at være samlede til de Helheder, vi kender, i 8.-9. Aarh. f. Kr. og har endda faaet deres endelige Form adskilligt senere. Men de Begivenheder, som de skildrer, ligger adskillige Aarhundreder forud. Det er dermed givet, at der paa Omraader, hvor Sæd og Skik i Mellemtiden havde forandret sig, kan være sket adskillige Forskydninger.

Paa en Mangfoldighed af Punkter har de homeriske Kvad gennem de sidste Decenniers arkæologiske Undersøgelser fundet væsentlige Supplementer. Den Kulturperiode, som de tilhører, betegnes jo i Almindelighed som den kretisk-mykeniske og har været vidt udbredt over Grækenlands Fastland og Øerne, ligesom den har haft en lang Varighed med skiftende Faser. Nu viser Fundene ikke alene, at *ubrændt Gravlægning* har været *eneraadende* i de Tidsrum, som har været ældre, og som altsaa ligger forud for kretisk-mykenisk Tid, stort set, den græske *Stenalder*, men at denne

Skik ligeledes er eneherkende i største Delen af mykenisk Tid, den græske Bronzealder, saavel i dens Opkomst som i dens Blomstringstid, hvortil de store Begivenheder snarest maa henlægges. Perioden regnes nu at begynde ved ca. 2000 f. Kr. og at vare til ca. 1200; men Ligbrændingen kommer først i Brug i eftermykenisk Tid, 1200–950 f. Kr. I selve Perioden var altsaa ubrændt Gravlægning eneraadende. Man behøver blot at tænke paa de kongelige, guldrige Skaktgrave paa Mykenai's Borg, eller de mægtige Kuppelgrave, Dødehusene, som bestod til vor Tid, medens de levendes Boliger er saa at sige sporløst forsvundne. Selve disse Kuppelgraves Bygning indebærer i øvrigt en anden mærkelig Tilknytning til en svunden Tid, da den Døde ofte gravlagdes i sit eget Hus, og det antoges, at han fortsat levede i Graven, hvoraf der atter udvikledes særlige Skikke, som der dog ingen Anledning er til ved denne Lejlighed at indgaa paa.

Altsaa først i eftermykenisk Tid kom Ligbrændingen i Brug, og dette endda saaledes, at mange Egne fastholdt den gamle Sædvane. Da der i dette Tidsrum i ikke ringe Udstrækning er kommet nye Folkeelementer ind i Landet, er det nærliggende at tænke sig, at det er disse, der har bragt Baalfærdsskikken med sig, dette saa meget mere, som der i Grækenlands Nærhed sad andre Folkeslag, der ikke delte Persernes Sky for gennem Ligbrændingen at besmitte Ilden. Fjernere levede de, der endnu i historisk Tid havde fastholdt de gamle Sædvaner. Meget oplysende er saaledes, hvad Herodot beretter om Skytherne, der boede i Sydrusland, særlig om Kongernes Gravlærd: „Efter at man har lagt den døde i Graven paa en Pude, stikker de Lanser ned til højre og venstre for ham, lægger Træ derover og dækker det hele med Grene“ (de danner altsaa et Hus eller Telt over ham). „I det øvrige store Gravrum sætter de en af Frillerne, Mundskænken, Kokken, Livtjeneren, Hesteknægten og en Budsvend, efter at de forud har stranguleret dem; fremdeles Heste, Førstegrøde af alt og gyldne Drikkeskaale. Sølv og Bronze bruger de ikke. Efter at de har gjort alt dette, opdynger de en stor Kurgan (Gravhøj) og afholder Vædekampe“. Gravskikken er ikke væsentlig forskellig fra, hvad der berettes om Patroklos' Ligfærd, men jo saa meget bedre motiveret, at der ikke er mindste Tvivl om, hvad der viser os det oprindelige. Snarere maatte man undres over, hvor godt dog den gamle og den nye Skik er passet sammen. Og vil man ogsaa i dette Tilfælde søge Beretningen bekræftet gennem Arkæologien, maa det være nok at henvise til en ret ny Undersøgelse fra Egnen om Jekaterinoslav, en Grav fra Slutningen af andet Aartusinde f. Kr. (V. A. Gorodzow, 1907). Selve Graven fandtes at have været overbygget med Træ i Teltform og foruden Hovedpersonen fandtes endnu Skeletdele af 9 Personer, der havde fulgt ham, samt et rigt Gravudstyr.

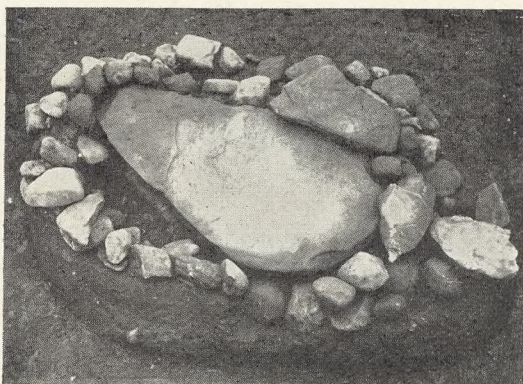
I Begyndelsen medfører, som Patroklos Ligfærd viser det, Overgangen til Ligbrænding ingen Reduktion af Udstyr eller Ceremoniel. Senere skete derimod dette for det meste, dog ikke hvor det drejede sig om højbaarne Ætter. Men netop Muligheden for en meget betydelig Reduktion er sikkert det, som har sikret Ligbrændingens Bestaaen i det brede Lag, naar den først var slaaet igennem. Dette skete ingenlunde altid eller overalt. I den senere Tid er Billedet i Grækenland selv overordentlig skiftende. Der var Egne, hvor Ligbrænding var eneraadende (Thera) eller overvejende (Kreta), men ogsaa Omraader, hvor den afvistes (Argolis), medens i de fleste de 2 Former anvendtes jævnsides. Smaa børn gravlagdes dog sædvanligt ubrændte i store Lerkrukker. Og selv paa store Bygravpladser, som Dipylon ved Athen, be-

varedes meget længe de gamle Forestillinger om, at de efterlevende var skyldige at bringe Fødevarer til de Døde, ogsaa naar Graven kun rummede Bronze- eller Lerkarret med de brændte Ben; undertiden anbragtes til at modtage Fødevarerne i Graven et stort Lerkar, hvis Bund var slaaet ud, saaledes at Drikken kunde flyde ned i Graven til den Døde. Til andre Tider, da vel dette følte for mærkværdigt, skete en ejendommelig Forskydning: der rejstes over Graven en Bautasten, Stele, og idet Sjælen nu antoges at bo i denne, smykkedes den af de efterlevende, bekransedes og modtog Ofre.

Der er berettet saa udførligt om Hellas, dels fordi Forholdene her er saa forholdsvis veloplyste, dels fordi Udviklingen sikkert er blevet den bestemmende for langt videre Omraader; en lignende Udvikling med flere eller færre Fællestræk genfindes i de fleste andre Lande i Europa. Saaledes ogsaa i Italien. Ubrændt Gravlægning var ogsaa her efter de arkæologiske Vidnesbyrd det ældste, oprindelige; og Ligbrændingen optræder ikke før i den senere Bronzealder, henimod Jernalderens Begyndelse. I klassisk Tid kan der næppe findes nogen som helst Regel med virkelig Begrundelse. Af de store Slægter, hvorom der haves Oplysning paa dette Omraade, fulgte nogle den ene, andre den anden Skik. Fælles var derimod hele det indledende Ceremoniel, derunder Processionen, hvori Forfædrene, Anerne, deltog, repræsenterede af Mænd, som bar Masker med deres Ansigtstræk, til Forum naaedes, hvor Ligtalen fandt Sted, og derfra til Gravstedet. I Tilfælde af Baalfærd kunde Baallet rejses i en Brandgrube. Efter Brændingen samles de brændte Ben, renses og lægges i en Beholder, der atter nedsættes i Asken, hvorefter der tues Høj eller bygges Gravmæle (*Bustum*). I andre Tilfælde foretoges Brændingen paa en særlig Plads, hvorfra Baalresterne førtes til Slægtens Familiegravsted. For Fattigfolk indrettedes store Fællesanlæg med Nicher (Columbarier, „Dueslag“). – At der ved de riges Baalfærd ofte kunde vises stor Luksus, bl. a. ved Anvendelse af kostbare Træsorter, behøver næppe at tilføjes. Heller ikke uddøde nogensinde helt den gamle Sædvane at bringe Dødeofre, Røgelse, Drikofre o. l., ganske uanset, at de ved den ændrede Gravskik i Virkeligheden savnede Motivering. En mærkværdig Sædvane, vel en Efterlevende af det gamle, bød i øvrigt, at ved Baalfærden et enkelt Led skulde løsnest og begraves særskilt (*os resectum*). Om det virkelig vedblev at ske, er det naturligvis ganske umuligt at paavise.

Til venstre: Mandsl. Grav, æ. Bronzealder, Viborgegnen. De brændte Ben ligger i hele Rummet. Til højre: Mandslang ældre Bronzealders Grav ved Bobøl, Ribe Amt. De brændte Ben i Hob i Midten.

Medens det saaledes synes, at Ligbrændingsskikken Syd for Alperne først indtræder sent i Bronzealderen, kendes den Nord for Alperne allerede paa det foregaaende Kulturtrin, i Stenalderen. Dette vil dog i Virkeligheden kun sige, at den har bredt sig hurtigere end Kulturens øvrige, almindelige Elementer. Den synes i forbavsende kort Tid at være udbredt selv til det fjerne Norden, her dog længe som en sjælden Undtagelse. Fra sen Stenalder kendes Ligbrænding saavel i Sydrusland som i Østgalizien og Bukowina. Ogsaa til Frankrig naaede den i Stenalderen og findes ikke sjælden i de store Stengrave, der svarer til vore danske Jættestuer. For Spanien er Forholdet ikke tilstrækkeligt oplyst.

I Mellemeuropa skete senere et Tilbageslag til den gamle Skik. Oplysende er som Eksempel herpaa den store Hallstatt-Gravplads i Nedre-Østrig, med langt over 1000 Grave, der repræsenterer Tiden 900–400 f. Kr. Begge Gravformer er nogenlunde ligeligt til Stede, 525 Gravlægninger, 455 Tilfælde af Brænding, men det er *ubrændt* Gravlægning, som er overvejende i den *senere Tid*.—I Forbindelse hermed staar det tvivlsomme Spørgsmaal om delvis Brænding, der her forbigaaes.

Ligbrændingen synes næsten overalt ved sin første Fremkomst at vinde Yndest og snart at blive væsentligt eneraadende. Senere gaar ogsaa paa dette Omraade Sæd og Skik i Bølger, hvis Aarsager det er saare vanskeligt at udforske. Vekslede er det ogsaa, om Vaaben og øvrigt Udstyr brændes paa Baalet eller senere lægges i Gemmet for de brændte Ben, i saa Tilfælde ofte sønderbrudte eller i sammenbøjet Stand. Til Tider samles de brændte Ben omhyggeligt fra Baalet, renses og lægges i Gravgemmet, til anden Tid nøjes man med at samle alt fra Baalet i en Hob og lægge det hele i en lille Grube i Jorden (Brandplet), eller der dækkes med en større eller oftest mindre Høj.

Kun ganske kort skal der ved denne Lejlighed tales om *Norden*. Der vil ventelig senere blive Lejlighed til en udførligere Fremstilling. I Norden kendes Ligbrænding ikke fra Stenalderen. Naar der nogle Gange er fundet Gravlægninger med brændte Ben foroven i Jættestuer, stammer de fra senere Tid, er altsaa ganske sekundært anbragte i Stenaldergravene. Enkeltvis forekommer Brandgrave allerede ret tidligt i den ældre Bronzealder. Det er meget kendeligt, at det er en ny Skik, der kommer udefra, og overfor hvilken man i Førstningen har staaet usikker. Til at begynde med anlægges Gravene vedblivende mandslangt, og de brændte Ben strøs i

Til venstre: Grav fra yngre Bronzealder, Smerup, Thyholm.

Til højre: Samme Grav aabnet. Sværdet ligger ovenpaa de brændte Ben.

et Lag gennem hele Længden; stundom brændes Gravgodset, oftest ikke. Det er ogsaa hændet, at der er lagt en ny Høj over en Brandgrav, hvilket dog i senere Bronzealder saa at sige aldrig skete. Senere samles de brændte Ben oftest i en Hob i Gravens Midte, men snart drages Konsekvensen: Graven anlægges mindre, indtil den til sidst bliver en Stenhob eller en lille Stenkasse, hvori Benene lægges, ofte dog i et Lerkar, der ogsaa kan stilles frit i Jorden, i den ældre Tid i en forud eksisterende Høj, til sidst ogsaa under Markfladen. En Tid medgives Følgegods, men snart afsvækkes Skikken. Smaa Efterligninger erstatter navnlig de større Genstande, som Vaabnene, og Antallet af Genstande formindskes; senest ophører man at medgive Toiletsagerne, Ragekniv, Tatovernaal og Niptang. Fødevarer synes overhovedet aldrig at være henlagt i en Brandgrav. Til sidst lægges undertiden de brændte Ben frit i Jorden; saaledes findes de i hvert Fald nu; oprindeligt var de vel gemte i et Klæde eller lignende.

Over hele Europa er Forholdene i Jernalderen, Norden medindbefattet, overordentlig skiftende, tilsyneladende regelløse, med stadig Vekslen efter Tid og Sted. Gravformerne frembyder kun liden Interesse. Der er ikke Anledning til ved denne Lejlighed at indgaa nærmere herpaa. Nogen større Betydning synes der ikke at ligge i denne Vekslen. Først mod Slutningen bliver dette Forhold atter af Betydning, særlig i Norden.

Overalt ophører Ligbrændingen paa det Tidspunkt, da Kristendommen træder ind som sejrende Tro, i Syden i 3.-4. Aarhundrede, i Norden ved Aar 1000. Men Sædvaner fra hedensk Tid holdt sig meget længe og er næppe nok endnu helt forsvundne, i hvert Fald ved ubrændt Gravlægning, hvor man f. Eks. endnu kan spore den *Charons Færges*, der havde sin gode Forklaring ved den ubrændte Gravlægning i Grækenland, men som oftere er fundet i Urner i Mellemeuropa, og som sikkert dér var lige saa blottet for virkelig Motivering, som naar den findes i sjællandske Skeletgrave fra Folkevandringstiden. Sæd og Skik varer længe ved, ganske særligt i Forholdet til de Døde.

Urne med Motiv fra Charons Færge.
A/S P. Ipsens Enke. Kgl. Hof-Terracottafabrik.